

PHRASEOLOGICAL EQUIVALENCE: BETWEEN COMPROMISE AND LEXICAL INNOVATION

Simona Ioana Leonti
PhD. Student, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: Idiomatic structures make up the core of the language, representing the building blocks that native and non-native speakers use on a daily basis in their communicative endeavours. The aim of the current paper falls under the scope of comparative phraseology, providing an outline of the main research venues adopted in the study of formulaic language in Spain, while also drawing on resources proposed by European tradition. Thus, our intended purpose is to highlight the main characteristics of phraseologic units and evaluate the degree to which specific translation strategies manage to transpose and preserve their idiomatic meaning in the receiving culture, in the case of literary translations.

Keywords: phraseology, contextual equivalence, contrastive studies, translation strategies

1. Începuturile frazeologiei în spațiul hispanic peninsular

Studiul limbajului și a formulelor discursive uzuale a constituit un subiect de interes încă din vremea Antichității greco-latine, filosofii fiind preocupați mai ales de ceea ce se considera a fi particular, specific fiecărei limbi în parte, intransmisibil¹. Astfel, începând cu secolul al XV-lea, au fost realizate culegeri și dicționare de proverbe, expresii și locuțiuni, repertorii paremiologice, stilistice și lexicale destinate inventarierii fragmentelor vorbirii emfatică și a structurilor moștenite din tradiții discursive anterioare.²

Dintre acestea, menționăm, în cultura spaniolă, prima colecție de proverbe și zicători, publicată în secolul al XV-lea în două ediții (1512 și 1550), care are în pagina de titlu următoarea mențiune: „Iñigo López de Mendoza, a ruego del Rey Don Juan ordenó estos refranes que dizen las viejas tras el fuego y van ordenadas por a, b, c”³. Acest prim demers paremiografic este urmat de alte culegeri, precum cea a lui Dimás Capellán în 1510, a lui Fernando Araci Benue în 1533 și cea din 1541, cu autor anonim, intitulată *Refranes glosados en los quales qualquier que con diligencia los quisiere leer hallara proverbios y maravillosas sentencias y generalmente a todos muy provechosos*.

Anul 1549 marchează apariția celei mai importante colecții de zicători publicată în Spania pînă la momentul respectiv, *Libro de refranes copilado por el orden del abc en el qual se contienen quatro mil y trezientos refranes. El mas copioso que hasta oy ha salido impreso*,

¹În acest sens, *idiomaticitatea* este înțeleasă, într-o primă etapă (anterioară studiilor frazeologice aprofundate), în sens etimologic, drept tot ceea ce este specific, caracteristic unei anumite limbi („propio y peculiar de una lengua determinada” -*Diccionario de la Real Academia Española*, consultat la 15 ianuarie 2018). Ulterior, termenul este utilizat ca hiperonim pentru o serie de trăsături definitorii ale frazeologismelor, precum *caracterul figurat* sau *expresivitatea*. În spațiul lingvistic spaniol (Mª Auxiliadora Castillo Carballo, Alberto Zuluaga, Gloria Corpas Pastor, Leonor Ruiz Gurillo) –și nu numai– *idiomaticitatea* desemnează cu precădere *non-compoziționalitatea semantică*, sau principiul conform căruia suma semnificatelor elementelor componente nu este aceeași cu semnificatul global al construcției.

²Noțiunea de *tradiție discursivă* (TD) numește „repetiția unui text sau a unei forme textuale ori a unei maniere particulare de a scrie sau de a vorbi care capătă valoare de semn propriu (prin urmare este semnificativă) în Kabatek, Johannes, și Bleortu Cristina, *Tradiții discursive: studii*, Editura Academiei Române, 2015, p.154.

³Ruiz, Leonor, *Aspectos de fraseología teórica española*, No. 24, Universitat de València, 1997, p.18.

de P.Vallés. Apar o serie de dicționare generale redactate după modelul celui publicat de Sebastian Covarrubias, *Tesoro de la lengua española* (1611), dar și colecții specializate, precum *Refranes o proverbios en romance* (1621), de Hernán Núñez, sau *Vocabulario de Refranes y Frases Proverbiales y otras formas comunes en la Lengua Kastellana en que van todos los impresos antes y otra gran copia*, publicată în 1627 de Gonzalo Correas.

Secolul al XVIII-lea presupune o intensificare a activităților de culegere și publicare a proverbelor, aducând în prim plan necesitatea unei mai bune organizări a acestora. Văd lumina tiparului cele șase volume ale dicționarului elaborat de Academia Regală Spaniolă între 1726 și 1739, *Diccionario de la lengua castellana en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad con las frases y modos de hablar, los proverbios o refranes y otras cosas convenientes al uso de la lengua*. În secolul al XIX-lea, uzul proverbelor și al zicătorilor nu mai constituie apanajul erudiției, ci devine obiect de investigație din perspectivă folclorică. Este de înțeles, deci, interesul specialiștilor în etnografie și folclor în perpetuarea acestei tradiții paremiografice. Demnă de menționat este lucrarea lui José Maria Sbarbi, *Diccionario de Refranes, Adagios y Locuciones proverbiales, con su exacta o más aproximada correspondencia en francés y viceversa* (1851), dar și *Refranero general español* (1874) sau *Monografía sobre los refranes, adagios y Proverbios Castellanos y las obras o fragmentos que expresamente tratan de ellos en nuestra lengua* (1891); precum și *Diccionario de modismos, voces populares y frases hechas, puramente castellanias* de Ramón Caballero (1891), alături de *Diccionario de frases de los autores clásicos españoles*, de José Mir y Noguera (1899). Representative pentru secolul al XX-lea sunt *Fraseología y estilística castellana* a lui Julio Cejador (1921-1925), *Refranero general ideológico español* de L. Martínez Kleiser (1953); *Diccionario de modismos de la lengua castellana* de Ramón Caballero (1942); *El porqué de los dichos*, de José Maria Iribarren (1956); *El refranero español*, de J. M. Tabanera (1959) sau *Fraseología española en su contexto*, de José Maria Domínguez (1979).⁴

Interesul pentru latura expresivă a limbajului se manifestă în principal în culegerea și publicarea acestor formule uzuale, activitate prin care s-au pus bazele paremiologiei și paremiografiei moderne. Anterior constituirii disciplinei frazeologice, aici întâlnim, sporadic, și primele mențiuni teoretice referitoare la frazeologie, primele încercări de definire a unităților minimale, de stabilire a unor trăsături comune, precum și primele taxonomii. Cu toate acestea, nu vorbim despre studii autonome sau monografii dedicate definirii obiectului de studiu, a metodologiei și a caracteristicilor grupurilor de cuvinte cu înțeles unitar decît începînd cu secolul al XX-lea. Începuturile frazeologiei sunt legate de contribuțiile unor lingviști precum Ch. Bally, A. Sechehayé, ale căror idei sunt dezvoltate de școala lingvistică rusă, al cărei principal reprezentant, V.V. Vinogradov, pune bazele lingvisticii moderne (începînd cu anii '40, dar și după 1960), alături de lingviști precum N.N. Amosova, M.M. Kopylenko, Z.D. Popova, V.L. Archangel'skij, A.M. Babkin, A.I. Molotkov, I.I. Cernyseva sau V.N. Telija. Ideile lor au ecou mai întîi în spațiul lingvistic german: W. Fleischer publică în 1982 un manual care prezintă particularitățile unităților frazeologice din limba germană, delimitîndu-le ca fenomene lingvistice și clasificîndu-le după criterii precum relațiile pe care le stabilesc cu procesele de formare a cuvintelor, aspecte stilistice, pragmatice și comunicative. Printre lingviștii de renume din spațiul german implicați în studiul frazeologiei se numără și Rosemarie Gläser, Barbara Wotjak, Gerd Wotjak, K.D. Pilz și Harald Burger. La Tübingen, Harald Thun, discipol al lui Eugeniu Coșeriu, publică în 1978 un amplu studiu⁵

⁴Tristá Pérez, Antonia María, "La fraseología y la fraseografía" în *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual* (coord. Gerd Wotjak), Iberoamericana, 1998.

⁵Thun, Harald. *Probleme der Phraseologie: Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen*. Vol. 168. Walter de Gruyter, 1978, *apud*. Ruiz Gurillo, 1997: 16.

referitor la limbile romanice, care îmbină principiile funcționalismului european cu analiza combinațiilor fixe de cuvinte.

Revenind la spațiul lingvistic spaniol, dintre cercetările de dată recentă, se remarcă lucrarea lingvistului de origine columbiană Alberto Zuluaga, care publică, în 1980, tot la Tübingen, *Introducción al estudio de las expresiones fijas*, piatră de temelie (alături de studiile lui Casares din 1950) care stabilește fixarea și idiomaticitatea drept criterii esențiale în recunoașterea frazeologismelor. De o deosebită importanță este și lucrarea Gloriei Corpas Pastor, *Manual de fraseología española* (1996) în care, după prezentarea situației actuale în sfera studiilor frazeologice și după un minuțios excurs teoretic –ce își propune definirea și delimitarea *unității frazeologice* –numită și *unidad pluriverbal lexicalizada y habitualizada*–, urmată de identificarea unor trăsături specifice și a unor criterii de încadrare în diferite subclase. După prezentarea mai multor taxonomii incomplete sau care se suprapuneau în definirea și încadrarea conceptelor (J.Casares, E.Coșeriu, H.Thun, A.Zuluaga, G. Haensch *et al.*)–, lingvista de origine spaniolă propune o taxonomie proprie, completă și complexă, care devine una dintre cele mai cunoscute și aplicate clasificări a îmbinărilor stabile de cuvinte din lingvistica ultimelor decenii.

Cu alte cuvinte, deși într-o primă etapă nu s-a realizat o diferențiere clară între enunțurile expresive cu caracter moralizator (proverbe, zicători, aforisme, citate celebre etc. - reunite sub hiperonimul *paremii*) și unitățile compozite ale limbajului cu formă fixă și înțeles unitar (*frazeologisme*) –fiind culese, înregistrate și studiate împreună în cadrul unor discipline atât de diverse cum sunt studiile de folclor, stilistica, semantica, paremiologia sau lexicografia–, se percepea, intuitiv, organizarea limbajului în unități simple, formate grafic dintr-un singur lexem, și unități complexe formate din alăturarea mai multor lexeme parțial desemantizate, care denumeau împreună un concept sau un obiect din realitatea extralingvistică. Pe această intuiție se fundamentează și dihotomia realizată de A. P. Cowie în *unități de tip cuvânt* („word-like units”) și *unități de tip enunț* (sentence-like units)⁶, fiecare cuprinzând subcategoriile de o varietate terminologică imposibil de adus la un numitor comun. Lingvistul britanic afirmă că este o practică destul de des întâlnită între frazeologi, –ca de altfel în toate ramurile lingvisticii– folosirea unor termeni diferiți pentru a numi aceeași categorie, sau a aceluiași termen pentru a denumi categorii diferite.⁷ Această tendință duce la confuzie și suprasaturare terminologică, însă adoptarea unui singur set de termeni, universal acceptați, este un deziderat utopic pentru o disciplină emergentă.

Trăsături ale unităților frazeologice

Ca vorbitori nativi ai unei limbi, ne folosim în formularea ideilor de material lingvistic divers, compus nu doar din cuvinte, așa cum am avea tendința să credem, ci și din structuri prefabricate, asocieri de cuvinte cu sens global unic ce apar frecvent împreună și se disting de îmbinările libere de cuvinte, fiind stocate în lexiconul mental și rechemate din memorie ca întreg pentru a fi inserate în discurs. Aceste unități minimale sunt echivalente ale cuvintelor (sau ale altor îmbinări stabile), care, prin repetare intensivă, devin construcții stabile formal și sintactic. Însă nu orice sintagmă poate fi considerată unitate frazeologică; ea trebuie să prezinte o frecvență ridicată în uz, pentru a putea fi identificată și reprodusă în continuare.

Urmînd același model al opoziției creativitate/reproducere în organizarea limbajului, Eugeniu Coșeriu încadrează în tehnica liberă a discursului „elementele constitutive ale limbii și regulile «actuale» cu privire la modificarea și combinarea lor, adică «cuvintele», instrumentele și procedeele lexicale și gramaticale”, opunîndu-le discursul repetat, căruia îi circumscrie „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai

⁶Cowie, Anthony Paul, ed. *Phraseology: Theory, analysis, and applications*, OUP Oxford, 1998, p. 6.

⁷*Ibidem*.

puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt a «ceea ce s-a spus deja»⁸.

Frecvența în uz este dublată de frecvența de co-apariție (raportat la elementele constitutive ale sintagmei), ceea ce duce la stabilizare și la „împietrire semantică”⁹. O condiție esențială a instituționalizării acestor fapte de limbă este repetiția, care influențează selecția preferențială a unor elemente lexicale de pe axa paradigmatică și combinarea lor în plan sintagmatic. Structurile cu grad maxim de stabilitate sunt caracterizate deseori și de idiomatitate maximă, înțeleasă în sensul opacizării semantice: semnificatul sintagmei nu mai poate fi recuperat din suma semnificatelor elementelor constitutive, ci se creează, prin remetaforizare, un semnificat global. Nu orice construcție opacă semantic este și idiomatică, însă toate construcțiile idiomatice sunt caracterizate de opacitate semantică, cu atât mai mult dacă ne raportăm la vorbitorii ne-nativi.

Fixarea se poate manifesta în forma unor restricții combinatorice, semantice și formale și poate viza imposibilitatea substituției unui membru al construcție printr-un sinonim sau un alt lexem (*irsele [a alguien] el santo al cielo* /*alparáiso; *poner el dedo* /*la mano en la llaga), a suprimării sau adăugării unui element component (*poner *los pies en polvorosa*), restricții cu privire la topică morfologie etc. Astfel, „en polvorosa puso los pies” este o construcție fără sens, deoarece nu mai reactualizează forma canonică, corespondentă a verbului *a fugi* și nici nu poate fi interpretată literal, deoarece termenul *polvorosa* aparține vocabularului arhaic, iar semnificatul este inaccesibil pentru majoritatea vorbitorilor. Cu toate acestea, fixarea nu trebuie înțeleasă în sens absolut; are, la fel ca celelalte trăsături frazeologice, caracter scalar, cu alte cuvinte, se manifestă în grade diferite de intensitate: pentru colocația *coger un catarro* (care este, de altfel, o construcție cu verb suport), fixarea este minimă și se manifestă în selecția preferențială a satelitului *coger* de către baza colocativă *catarro*. Din același motiv, construcția în limba română va actualiza forma *a lua/a prinde o răceală*, și nu **a dobîndi o răceală*, în vreme ce sp. *hacer una pregunta* se va traduce prin *a pune o întrebare*, nu **a face o întrebare*.

Locuțiunile prezintă, de obicei, stabilitate semantică și formală de grad mediu, deoarece cel puțin unul dintre elementele componente păstrează legături semantice cu semnificatul său inițial, fiind caracterizate prin sens compozițional: rom. *a rupe tăcerea*, *a-și face de cap*, *a da o mîna de ajutor*, sp. *dar un paseo*, *ehar una mano*. Restricțiile formale sunt reduse, prin urmare locuțiunile suportă proba comutării: rom. *tăcerea a fost ruptă* sau a inserării altor lexeme: *a rupt* subit *tăcerea*.

Gh. Colțun definește locuțiunile drept „grupuri de cuvinte mai mult sau mai puțin sudate, alcătuite din cel puțin două lexeme, dintre care, de obicei, unul este noțional iar celelalte nenoționale, ale căror elemente componente își păstrează conținutul de bază, întregul grup avînd un sens unitar [...] care echivalează, aproape întotdeauna, cu un singur cuvînt”¹⁰. Spre deosebire de acestea, expresiile (care în terminologia autorului sunt denumite frazeologisme) au un grad sporit de idiomatitate și sunt alcătuite din minim două cuvinte noționale (semnificative, cu înțeles autonom): rom. *a-și aprinde paie-n cap*, *a se da de ceasul morții*, *a-i purta [cuiva] sîmbetele*, *a face capul calendar*, *cît ai zice pește*, sp. *ehar margaritas a los puercos*, *en menos que canta un gallo* etc.

Pe lângă categoriile descrise *supra*, frazeologia (în sens larg) mai cuprinde și enunțurile expresive cu rol moralizator (sp. *agua pasada no mueve molino*, *cría cuervos y te sacarán los ojos*, *en martes, ni te cases ni te embarques*, rom. *buturuga mică răstoarnă carul mare*, *ziua bună se cunoaște de dimineață*), reunite de obicei sub spectrul paremiologiei: zicători,

⁸Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, București, Editura ARC, 2000, p.258-259.

⁹v. Fraser, „frozenness hierarchy”, în Fraser, Bruce, "Idioms within a transformational grammar", *Foundations of language*, 1970, 22-42.

¹⁰Colțun, Gheorghe, *Frazeologia limbii române*, Editura Arc, 2000, p.27 et seq.

proverbe, wellerisme¹¹, enunțuri apoftegmatice, aforisme, citate celebre, cuvinte înaripate etc. Nu există însă un consens între lingviști referitor la care dintre aceste categorii pot fi integrate frazeologiei și în ce măsură, fiecare categorie fiind compusă din elemente eterogene, iar limita dintre categorii fiind deseori difuză.

La o analiză atentă, se poate observa că nu toate construcțiile fixe prezintă opacitate semantică; unele dintre ele sunt suficient de transparente încât sensul să poată fi dedus prin însumarea componentelor. În același timp, fixarea este relativă. Anumite construcții prezintă variație lexicală, elementele constitutive putând comuta cu altele fără ca sensul să sufere modificări majore: sp. *sacar de quicio/ de sus casillas* și rom. *a scoate din sărite/ fire/ pepeni*. În acest caz, se poate vorbi despre variante. Un alt fenomen subsumat variației frazeologice este acela al variațiilor prin derivare: sp. *ser un culo/ culillo de mal asiento* sau prin schimbarea valorii gramaticale rom. *a-și bate capul/ a da bătaie de cap*. Variația frazeologică este clar diferențiată de restul modificărilor pe care le suferă unitățile frazeologice, modificări pe care Gloria Corpas Pastor le subsumează fenomenului de modificare creativă¹².

Taxonomii

Diversitatea criteriilor de clasificare a unităților frazeologice este depășită, poate, doar de diversitatea terminologică referitoare la conceptul de îmbinare stabilă expresivă ca atare și de denumirea pe care ar trebui să o poarte disciplina care se ocupă cu studiul acestora. De aceea, prezentarea detaliată a acestor clasificări și ierarhizări nu este o prioritate în prezentul articol. Vom prezenta, prin urmare, taxonomia Gloriei Corpas Pastor, care delimitează în mod adecvat și își propune să facă, pe cât posibil, o împărțire fără rest a unor sfere conceptuale care deseori se suprapun sau se întrepătrund.

Luând în calcul trăsăturile prezentate *supra*, care se manifestă în diferite grade în cadrul categoriilor identificate, și adăugând criteriul suplimentar al posibilității sau imposibilității de a constitui un enunț (definit ca unitate comunicativă minimală, rezultat al unui act de vorbire manifestat, în general, printr-o propoziție sau frază, dar care poate fi reprezentat și de o sintagmă sau un cuvânt¹³), Corpas Pastor stabilește două categorii:

- (a) Unități frazeologice care nu constituie acte de vorbire sau enunțuri: sunt echivalente ale sintagmelor și au nevoie să se combine cu alte semne lingvistice. Corespund categoriei *word-like units* din clasificarea lui Cowie. Este vorba despre o categorie eterogenă, care reunește colocațiile și locuțiunile.
- (b) Unități frazeologice care aparțin patrimoniului socio-cultural al comunității și reprezintă unități ale vorbirii¹⁴, cuprinzând sfera enunțurilor frazeologice. Acestea pot constitui în mod independent acte de vorbire care se actualizează în situații concrete, depinzând sau nu de o situație specifică. În clasificarea lingvistului britanic, corespund categoriei *sentence-like units*.

Echivalența frazeologică

Studiul traductologic are în vedere lucrul cu texte, analiza diferitelor modalități în care traducătorul soluționează (sau evită) conflictele și suprapunerile semantice generate de organizarea diferită, specifică, a conținutului celor două limbi. Abordarea analizei traductologice prin raportare la nivelul idiomatic –sectorul cu cea mai mare rezistență la

¹¹Numite după celebrul personaj al lui Charles Dickens din *Pickwick Papers*, Sam Weller, acestea sunt „expresiile introduse de (sau însoțite de) formule de tipul it. *comme diceva quello che*, sp. *como deda (dijo) aquel que* etc.” Eugeniu Coșeriu, *idem*, p.261.

¹²Corpas Pastor, Gloria, *op.cit.*

¹³Zuluaga, Alberto, *Introducción al estudio de las expresiones fijas*, Vol. 10. Peter Lang Publishing, 1980, p. 191.

¹⁴Raportându-ne la binecunoscuta trihotomie a lui Eugeniu Coșeriu, *sistem/normă/vorbire*.

transfer— poate oferi o serie de răspunsuri cu privire la modalitățile comune de organizare a realității, poate releva care sunt elementele cu adevărat intraductibile (dacă, într-adevăr, există sau sunt doar aparente) și poate oferi o idee asupra tendințelor deformante¹⁵ cărora le este supus traducătorul, urmărindu-se nu eludarea lor completă (nici nu ar fi, în fapt, posibil), ci minimizarea, prin recunoaștere, a efectelor produse: simplificarea originalului, explicitarea pasajelor dinadins obscure, evitarea repetițiilor și sărăcirea textului sursă.

Teoriile traductologice identifică mai multe sensuri pentru conceptul de *echivalență*. Fiind descrisă —în perspectivă humboldtiană— atât sub formă de proces (*energeia*), cât și ca produs (*ergon*), echivalența a ajuns să însemne în traductologie nu doar identitate (de scop și de mijloace), ci și —acolo unde suprapunerea celor două culturi sau texte nu este totală— rescriere, aproximare a intenției autorului.

Pentru a distinge particularitățile semantice și formale ale structurilor studiate, ne vom folosi de clasificarea tipurilor de echivalență elaborată de Gloria Corpas¹⁶. Pornind de la denumirea de *multiword unit* din lexicologia americană, autoarea popularizează noțiunea de *unidad pluriverbal*, căreia îi corespunde, în lingvistica românească, *unitate polilexicală*. Sub această denumire sunt reunite toate frazeologismele, indiferent dacă funcționează la nivel sintagmatic sau frastic (de discurs); între unitățile lexicale se stabilesc diferite grade de echivalență, iar misiunea traducătorului este de a soluționa în mod adecvat fiecare dintre ocurențe, care pot se pot încadra în următoarele categorii:

1.Echivalența totală: se întâlnește în cazul sintagmelor de circulație internațională, a calcurilor și a vocabularului tehnic. Corespondența celor doi termeni ai echivalenței este exactă, se suprapun atât la nivel conotativ, cât și denotativ, au aceeași frecvență în uz și aceeași bază metaforică. (ex. sp. *ser la oveja negra*> rom. *a fi oaia neagră*);

2.Echivalența parțială presupune existența unor similitudini marcate între cele două structuri frazeologice. Fie sfera suprapunerii semantice este aproximativă, fie există diferențieri în ceea ce privește baza metaforică, nivelul conotativ sau registrul. (spre exemplu, sp. *tener sangre de horchata*> rom. *cu sânge rece*, unde sfera semantică a construcției din limba sursă este mai largă decât cea propusă spre echivalare, construcția depășindu-și „omologul” și în ceea ce privește expresivitatea, coloritul). Expresia echivalentă are aceeași funcție și se utilizează în același context, însă anumite nuanțe semantice nu sunt transferate.

3.Echivalența nulă poate fi identificată în cazurile în care nu există în limba țintă un echivalent al realității sau conceptului pe care dorim să le traducem. Conținutul semantic al fiecărei limbi este segmentat în mod diferit, iar realitatea respectivă, nefiind conceptualizată, nu a suferit nici procesul de lexicalizare (de exemplu, structuri din lexicul tauromahiei: *¡Ciertos son los toros!*, exclamație prin care se confirmă ceva de care vorbitorul se teme).

4.Echivalența aparentă constituie un caz special, în care se pot include instanțele de tipul *false friends* sau omonimia frazeologică: unități ale limbii sursă (LS) și ale limbii țintă (LT) ale căror elemente constitutive prezintă asemănări formale, dar care diferă în plan semantic. Deseori sensul unităților frazeologice din textul original ajunge să fie confundat cu cel al sintagmelor asemănătoare din punct de vedere formal, care reconstituie aceeași metaforă, dar cu sens diferit. (spre exemplu, sp. *sacarle las castañas del fuego [a alguien]*- construcție verbală cu sensul de „a scoate pe cineva din necaz”, „a face, în beneficiul altuia, ceva care poate fi dăunător sau neplăcut propriei persoane”cf. DRAE, tr.n., și rom. *a scoate castanele din foc cu mâna altuia*).

Urmînd tipologia stabilită de lingvisti de origine spaniolă, putem identifica patru tehnici de traducere a unităților frazeologice (UF) aflate în strînsă legătură cu tipurile de echivalență:

¹⁵Jeanrenaud, Magda, *La traduction. Là où tout est pareil et rien n'est semblable*, Editura EST, Cluj Napoca, 2012.

¹⁶*Ibidem*, pp. 217-218.

- I. Translarea unei unități polilexicale printr-o alta din limba țintă, atunci când există echivalență totală sau parțială (cu diferențe de imagine). Se dorește evitarea situațiilor de subtraducere, prin omiterea anumitor conotații sau elemente figurate ale termenului sursă.
- II. A doua tehnică se aplică situațiilor în care unitatea polilexicală din textul sursă poate fi echivalată printr-un lexem. Se pierde și în acest caz nuanțe figurative sau conotații ale UF din limba sursă, dar pot fi compensate prin glose explicative sau prin folosirea cuvintelor cu încărcătură conotativă, simbolică sau afectivă.
- III. Pentru cazurile de *echivalență nulă* se utilizează cu precădere parafraza. Este explicat nivelul denotativ, însă se pierd nuanțele conotative sau notele personale.
- IV. Traducerea alternativă (prin exemple) este ultima dintre tehnici și se folosește pentru cazurile în care unitatea polilexicală are prea multe straturi de semnificație. Traducătorii soluționează aporia prin inserarea mai multor situații-exemplu, menite să illustreze suprapunerea straturilor.

Studiu de caz

În cele ce urmează, vom prezenta, pe scurt, analiza câtorva dintre tehnicile și procedeele de traducere adoptate în tălmăcirea în limba română a romanului *La colmena*, de Camilo José Cela.

1) *que no se me suba la sangre a la cabeza>să nu mi se urce sîngele la cap*

Întîlnim aici un exemplu de traducere literală, în care suprapunerea planurilor semantic și formal este totală. Frazelogismul poate fi încadrat în categoria expresiilor formate prin *poligeneză*, datorate unei modalități comune, paneuropene, de a conceptualiza existența. Metafora subiacentă face trimitere la o situație tensionată, în care o emoție universală, furia, se manifestă în plan somatic prin înroșirea feței, fapt exprimat plastic în construcția analizată. Echivalența se manifestă atât la nivel semantic (identitate de sens) și pragmatic (identitate în uz), cât și la nivel morfo-sintactic, construcția respectînd același tipar: verb+articol hotărît+substantiv+prepoziție+substantiv. Este un exemplu clar al tehnicii de tip I.

2) *como quien oye llover>nici n-o aud măcar*

Exemplu tipic de *modismo*¹⁷, locuțiunea adverbială are trăsăturile /nepăsare/, /atitudine distrată/, fiind explicată prin sintagmele „ca și cum n-ar auzi nimic”, „cu gîndul aiurea”. Din punct de vedere traductologic, acesta este un caz de echivalență nulă (III); se utilizează parafraza, explicîndu-se nivelul denotativ, însă se pierd nuanțele conotative și caracterul idiomatic. Semantic, există suprapunere în cazul lexemelor *oir* și *a auzi*, dar este omisă nuanța /monotonie/ atașată lexemului *ploaie*, și nuanța de /continuitate/, dată de forma verbală infinitivală a acestuia (*llover*). Diferențele în plan semantic sunt date și de forma dublu negativă a formulei, *nici n-o aud*, căreia i se adaugă adverbul *măcar*, marcator al intensității.

3) *...cien se largan y si te he visto no me acuerdo> s-o șteargă o sută și să facă pe nizonii*

Enunțul frazeologic spaniol funcționează la nivelul discursului, încadrîndu-se în ceea ce Coșeriu numea *frazeme* (sentințe, proverbe) și fiind definit drept „expresie prin care se critică ingratitudea”. La nivel traductologic, există echivalență parțială (I), traducătoarea alegînd să păstreze conținutul idiomatic, chiar dacă la nivel semantic cele două structuri se suprapun doar parțial. Dacă în original sunt relevante semele /ingratitude/, /înșelăciune/, /indiferență/,

¹⁷ termen generic, echivalent al lui *idiom*, ce reunește, pentru limba spaniolă, orice structură cu caracter fix și idiomatic.

traducerea oferă drept echivalent o locuțiune verbală cu grad sporit de expresivitate datorită opacității semantice a lexemului *niznai*, provenit din rusă (*ne znaju* „nu știu” – Tiktin, Candrea). Sensul global al construcției este „a se face că nu știe nimic”; prin urmare, semele relevante ar fi /prefăcătorie/, /ignoranță/, chiar /indiferență/. Structura românească nu duce însă cu gândul la /nerecunoștință/. Corespondențele semantice parțiale nu sunt însoțite de o suprapunere formală; în plan structural, se manifestă un contrast de nivel (discursiv în original, în vreme ce traducerea operează la nivel de sintagmă cu rol constitutiv în planul propoziției).

4) ...un ser *corriente y moliente*> un fitecine

Locuțiunea adjectivală calificativă, utilizată în textul sursă cu sensul de „obișnuit, comun, normal” Cf. DFSR, s.v. **corriente**. este redată printr-un lexem simplu, aparținând vocabularului popular (cu nuanțe regionale), în baza unei relații de echivalență parțială. Pierderea suferită aici este de natură idiomatică, însă traducătoarea inserează, foarte nimerit, un cuvânt cu încărcătură afectivă puternică (nuanță despectivă), suplinind astfel valențele expresive omise. La nivel structural, textul sursă prezintă o formă plurilexicală, construită după modelul adjectiv+conjunție+adjectiv, în vreme ce textul țintă dă dovadă de o exprimare mai concisă (articol nehotărât+substantiv), valorificând posibilitățile expresive ale limbii în care se inserează varianta tradusă. Sintagma face parte dintr-o serie sinonimică graduală ce insistă asupra trăsăturii /distanțiere/, cu ironie fină, pentru a caracteriza personajul central, pe Martín Marco, poet aspirant. O posibilă variantă de traducere idiomatică ar putea utiliza locuțiunea substantivală *neica nimeni*, sinonim frazeologic al versiunii propuse.

Concluzii

În urma celor expuse, putem afirma că nivelul frazeologic este de o importanță vitală pentru construirea universului narativ reprezentat de Cela în romanele sale. Fiind un compartiment central al limbii, nivelul idiomatic este cel mai apropiat vorbitorului, cel mai accesibil (din punctul de vedere al răspîndirii și al frecvenței în uz, nu al opacității sau transparenței semantice), dar și cel mai savuros. Autorul folosește frazeologia ca recurs lingvistic ce servește caracterizării personajelor, prin urmare, menținerea aceluiași coordonat în traducere este imperios necesară.

BIBLIOGRAPHY

a. Surse primare:

CELA, CAMILO JOSÉ, *La colmena*, Madrid.Barcelona, Alfaguara, 1971 [prima ediție în 1950]
 CELA, CAMILO JOSÉ, *Stupul*, traducere și prefață de Ioana Zlotescu – Cioranu, București, Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”, 1967.

b. Surse secundare:

COLȚUN, GHEORGHE, *Frazeologia limbii române*, Editura Arc, 2000.
 CORPAS PASTOR, GLORIA, *Manual de fraseología española*, Editorial Gredos, Madrid, 1996.
 CORPAS PASTOR, GLORIA, „La creatividad fraseológica: efectos semántico - pragmáticos y estrategias de traducción”, în *Paremia*, nr. 10, 2001.
 COȘERIU, EUGENIU, *Lección de lingvistică generală*, București, Editura ARC, 2000.
 COWIE, ANTHONY PAUL, ed. *Phraseology: Theory, analysis, and applications*, OUP Oxford, 1998.
 FRASER, BRUCE, "Idioms within a transformational grammar", *Foundations of language*, 1970.

JEANRENAUD, MAGDA, *La traduction. Là où tout est pareil et rien n'est semblable*, Editura EST, Cluj Napoca, 2012.

KABATEK, JOHANNES, și BLEORȚU CRISTINA, *Tradiții discursive: studii*, Editura Academiei Române, 2015.

RUIZ GURILLO, LEONOR, *Aspectos de fraseología teórica española*, No. 24, Universitat de València, 1997.

TRISTÁ PÉREZ, ANTONIA MARÍA, "La fraseología y la fraseografía" în *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual* (coord. Gerd Wotjak), Iberoamericana, 1998.

THUN, HARALD. *Probleme der Phraseologie: Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen*, Vol. 168., Walter de Gruyter, 1978, *apud*.RUIZ GURILLO, 1997.

ZULUAGA, ALBERTO, *Introducción al estudio de las expresiones fijas*, Vol. 10. Peter Lang Publishing, 1980

Dicționare:

(**DFSR**) Neagu, Valeria, *et alii*, *Dicționar frazeologic spaniol-român*, București, Univers Enciclopedic, 2008

Diccionario de la Real Academia Española, accesibil la adresa:

<http://dle.rae.es/?w=diccionario&origen=REDLE>, consultat la data de 15 ianuarie 2018.